

Securitatea Națională a Republicii Moldova, între Neutralitate și perspectiva Nord-Atlantică

Abstract

Avant la chute du communisme en Europe, la dissolution du Pacte de Varsovie et la disparition de l'Union soviétique, la menace absolue consistait en une possible conflagration Est-Ouest et, pour l'Ouest, dans la possibilité d'une offensive soviétique contre l'Europe occidentale avec l'usage éventuel de l'arme atomique. Cette situation stratégique a eu pour double conséquence le développement des forces armées au sens traditionnel et celui des armes de destruction massive. Depuis 1991, le contexte a changé. La menace d'une invasion soviétique a été rendue caduque par les événements. Après 1991, la stratégie classique en Europe, déterminée par un adversaire menaçant, a perdu en partie son sens et sa justification avec la disparition du bloc communiste et l'intégration progressive de l'Europe orientale dans la Communauté européenne. L'Alliance atlantique conserve son importance en tant que structure de sécurité, mais ne répond plus à la nécessité de réunir des forces pour affronter l'Union soviétique. Faute d'un ennemi clairement identifiable, elle a dû redéfinir sa mission. Quelle puissance, dans l'Europe d'aujourd'hui, demeure une menace pour le reste du continent ? À l'intérieur de l'Union européenne, la renaissance de nationalismes expansionnistes ou revanchistes est quasiment inimaginable. La question des frontières internes est enterrée. La situation actuelle en matière de sécurité ne répond pas encore aux exigences diverses que requièrent les réponses aux menaces qui planent sur l'Europe. Les adaptations – nationales et européennes – d'ordre technique, structurel et stratégique ne sont pas suffisantes. Les efforts conjugués continuent à se heurter au manque de vues communes, aux limites de la conscience et de la volonté politiques, aux différences d'approche, à la carence de moyens effectifs et, de fait, aux réflexes nationaux qui persistent à conditionner les politiques.

În contextele noilor riscuri și amenințări la adresa securității naționale, vechile mecanisme și instrumente de asigurare a securității s-au pomenit a fi depășite, în timp ce noile nu s-au conturat încă. Astfel la început de secol statele se pomenesc într-o incapacitate, poate nu totală, dar cu siguranță parțială de a mai răspunde complexității de riscuri și amenințări la adresa securității, mai ales reeșind din faptul ca mediul de securitate se afla într-o continuă schimbare iar procesul de globalizare oferă acestei continuități o viteză exacerbată la maximum. Conflictelor asimetrice sunt la ordinea zilei iar războiul hibrid ca parte componentă a acestui tip de conflict ofera subiectilor șansa de a exploata la maxim vulnerabilitățile adversarului. Prin urmare predicțiile unor futuriști ca Alvin Toffler se adeveresc, iar lumea se transformă rapid într-un „sat global“ unde distanțele geografice, zonele orare și frontierele naționale nu mai reprezintă niște bariere.”

Evoluția evenimentelor din Ucraina a subliniat faptul că apărarea națională reprezintă unul din domeniile esențiale ale securității unui stat și un atribut inalienabil al acesteia, iar afirmarea superficială față de acest domeniu nu a făcut decât să prejudicieze dezvoltarea termenului, totodată

generînd o complexitate de vulnerabilități. Astfel, de regulă, un stat poate să aleagă una din următoarele variante pentru a-și asigura apărarea națională: singur sau împreună cu alte state. Actualmente, puține state optează voluntar pentru prima modalitate de apărare. Dacă, însă, s-a ales această cale, atunci statul respective adoptă fie un statut de neutralitate, fie o altă doctrină.

În literatura de specialitate putem distinge următoarele forme de neutralitate:

1. *Neutralitatea imparțială* a fost reglementată de Declarația de la Paris din 1856 apoi de Convențiile de la Haga din 1899 și 1907. Conform acestor documente statul neutru în timp de război se obligă să adopte o poziție egală față de beligeranți ne favorizînd pe nici unul dintre ei.

2. *Neutralitatea diferențiată* se manifestă prin acordarea de asistență unuia sau unora dintre beligeranți care au statut de victimă a unei agresiuni militare dar fără participarea la operațiunile militare.

3. *Neutralitatea eventuală* reprezintă atitudinea de neutralitate a unuia sau mai multor state față de un anumit război. Ex. atitudinea Japoniei și a Turciei față de conflictul dintre Israel și statele arabe din 1967.

4. *Neutralitatea permanentă* - statut internațional special al unui stat caracterizată prin:

- Ne participarea la alianțe militare, politice care au drept scop pregătirea războiului;
- Ne admiterea folosirii propriului teritoriu pentru pregătiri militare, inclusiv amplasarea de baze militare străine, depozite;
- Interdicția de a deține, produce și experimenta arme nucleare;
- Provocarea unei politici de colaborare activă cu toate statele.

Neutralitatea permanentă a apărut în sec. al XIX-lea definind statutul special al unor state, atât în timp de pace, cât și în timp de război. Adoptarea statutului de neutralitate permanentă reprezintă o opțiune fundamentală de politică externă; acesta este instituit printr-un tratat internațional, cu acordul expres al statului respectiv, fie printr-o declarație a statului în cauză.

Statutul de neutralitate permanentă, adoptat de unele state, este garantat pe plan internațional de alte state, cu toate că aceasta nu este o condiție esențială a valabilității acestui statut. Statut de neutralitate permanentă are Elveția, prin Declarația Congresului de la Viena din 20 martie 1815 și Austria, prin Legea federală din 26 octombrie 1955.

Istoria a demonstrat că aceste variante ascund multe vulnerabilități, iar statele care nu s-au dovedit a fi flexibile și capabile de a se adapta la noile provocări, și mai cu seamă de a răspunde acestor provocări, au eșuat în acest sens și nemijlocit au dispărut ca state. În această ordine de idei putem aduce drept exemplu neutralitatea Belgiei sau Olandei proclamate la începutul celui de-al doilea război mondial. Belgia s-a declarat neutră în război, în încercarea de a evita transformarea din nou a țării într-un teren de confruntare între Germania și Franța. Germania Nazistă nu a respectat statutul de neutralitate a Belgiei și a traversat în forță teritoriul țării ca parte a invaziei Franței din 1940. Olanda și-a proclamat neutralitatea în 1939. În mai 1940, după capitularea Norvegiei, Olanda a fost atacată și ocupată de germani după lupte grele. Un alt exemplu ar fi „Neutralitatea Ucrainei” proclamată în 2010 și renunțată în decembrie 2014 în urma evenimentelor din estul țării despre care Președintele Ucrainei, Petro Poroșenko, menționa: „Statutul de nealiniat al Ucrainei a demonstrat că el constituie un mijloc total ineficient pentru a asigura securitatea țării”. În acest context, putem să aducem drept exemplu și situația Republicii Moldova. Neutralitatea permanentă proclamată unilateral și menținută prin propria voință, n-a contribuit până la moment la valorificarea obiectului strategic urmărit, fiind sfidată și depreciată de prezența forțelor militare străine pe o parte din teritoriul său, chiar dacă provizoriu se află sub

controlul autorităților secesioniste. Politica de neutralitate din timpul celui de-Al doilea Război Mondial și ulterior din timpul Războiului Rece se diferențiază în mod semnificativ față de politica de neutralitate de astăzi tocmai prin faptul că atunci țările neutre acționau pentru a supraviețui prin forțe proprii. Noul mediu de securitate a provocat aceste țări să-și schimbe propriile politici de apărare prin sporirea participării lor la operațiuni de menținere a păcii în afara teritoriului lor și prin modernizarea tehnologiei militare. Această schimbare de atitudine notifică faptul că a apărut nevoia de cooperare militară; astfel, țările neutre europene și-au dat seama că în cadrul noului mediu de securitate nu mai pot acționa singure. Din exemplele de mai sus putem conchide că neutralitatea depinde de subiecții cointeresați și de contextual în care este adoptată, iar statele, în adoptarea neutralității, trebuie să țină seama de o serie de factori: specificul național, istoria, religia, factorii externi, dar mai cu seama poziționarea geografică, în acest sens, Napoleon cataloga așezarea geografică drept factor determinant în calea de dezvoltare a statelor la toate domeniile, subliniind în special subiectul apărării.

În ceea ce privește a doua opțiune, varianta de apărare colectivă, care este o modalitate utilizată de state pentru prezervarea intereselor fundamentale naționale. Acorduri în materie de apărare colectivă sunt tratate semnate de două sau mai multe state care se angajează să-și acorde asistență în caz de atac armat extern. Exemplu privind cel mai reprezentativ acord de acest tip este Organizația Tratatului Atlanticului de Nord. Totuși, dacă din diferite motive, nu toate statele pot ajunge la împlinirea unei asemenea aspirații, atunci ele apelează la formula parteneriatului sau a unor tratate bilaterale, ca soluție de moment. Astfel, în contextul mediului actual de securitate, nu putem neglija faptul că statele nu pot să-și asigure securitatea singure. Mai cu seama dacă se află la o răscruce de cale între interesele urmărite de marile puteri. Proclamarea neutralității Republicii Moldova a avut, în mare parte, ca obiectiv evacuarea forțelor armate străine, lucru care nu s-a realizat odată cu refuzul Federației Ruse de a evacua armatele sale. În acest sens, este clar că principalul avantaj al neutralității a fost acela de a fi ținut Republica Moldova în afara structurilor militare a CSI, fapt care la moment este departe de a satisface necesitățile de securitate națională.

Starea de securitate a Republicii Moldova este caracterizată de existența unui set extins de amenințări și vulnerabilități care cuprind toate cele cinci sectoare ale securității: militar, politic, economic, societal și de mediu. Printre cele mai serioase amenințări și vulnerabilități la adresa securității naționale, evidențiem următoarele: în domeniul politic – perpetuarea regimului separatist din sfînga Nistrului, insuficiența capacităților administrative de prevenire și gestionare adecvată a crizelor, promovarea intereselor de grup în defavoarea intereselor naționale, inconsistența politicii externe în promovarea intereselor naționale; în domeniul militar – lipsa unor standarde optime în edificarea Armatei Naționale; în domeniul economic – existența unei economii bazate preponderent pe exportul produselor agricole primare, dependența excesivă de importurile de gaze și petrol din Federația Rusă; în domeniul societal – politizarea intenționată a etnonimului de limbă, istorie, identitate și, în consecință, propagarea intoleranței bazate pe criterii de limbă, apartenență religioasă, opțiune politică; în domeniul mediului – administrarea

defectuoasă și abuzivă a terenurilor arabile și a pășunilor, defrișări masive ale pădurilor, concentrări masive de deșeuri menajere solide în locuri neautorizate etc. Potrivit cercetătorului român D. Dungaciu, vulnerabilitatea Republicii Moldova ca stat în tranziție, pe de o parte, și sindromul ancestral post-imperial al politicii Federației Ruse în raport cu realitățile moldovenești, pe de altă parte, creează un mediu generator al creșterii permanente a instabilității și riscului. Ca și pentru majoritatea țărilor est-europene, calea Republicii Moldova spre o societate deschisă, mai ales referitor la aspectele de democratizare și de securitate, s-a arătat a fi puternic dependentă de riscurile și amenințările de securitate. Fiind vulnerabile la schimbările din exterior și incapabile să identifice, pe plan intern, prioritățile și resursele necesare pentru modernizarea instituțiilor publice, multe dintre statele înființate după dezintegrarea URSS au devenit curând sinonime cu termenul de „state eșuate”, „state slabe”, constată Joseph Stiglitz. Evaluările teoretice internaționale arată că formula unei „zone tampon” este valabilă și agreată de către vest și est în confruntare sau competiție, în general, dar este complet contraindicată statelor din zona respectivă. Motivul esențial este presiunea constantă asupra acestor state din partea competitorilor – și nu vom face trimiteri istorice directe, dar ar fi și cazul unor consultări cu Polonia sau Țările Baltice pentru a prelua experiența acestor state care s-au aflat într-un moment sau altul, într-o zonă tampon. Soluția alternativă este relativ simplă de evaluat, și astfel se poate demonstra lesne convergența între soluțiile de securitate ale Uniunii Europene și apartenența la NATO, în special în regiunea de confluență răsăriteană. Acest lucru este dat de precedentul procesului de extindere a UE și NATO în perioada de după încheierea războiului rece.

Opțiunile de securitate ale Republicii Moldova pendulează în prezent între neutralitatea constituțională imperativul modificării anumitor prevederi ale Constituției și realizarea reformelor necesare pentru aprofundarea colaborării cu Alianța Nord-Atlantică respectiv inițiate prin diverse misiuni de menținere a păcii și stabilității.

Astfel, din perspectiva Republicii Moldova, formula parteneriatului reprezintă un rol major în derularea și oferirea de asistență necesară statelor interesate în procesele de reformă internă, cu accent asupra sectorului de apărare. Parteneriatul, din perspectiva Alianței Nord-Atlantice, permite implicarea Republicii Moldova în acțiunile colective de securitate de pe continent, împărtășirea experiențelor în domenii de interes comun, transparența în planificarea apărării, precum și asistența în educație și formarea profesională în domeniul securității și apărării naționale. Cooperarea cu NATO este în acest sens esențială pentru reforma sectorului de securitate. Planul Individual al Parteneriatului RM-NATO (IPAP) stipulează că implementarea IPAP nu urmărește obiectivul aderării la Alianța Nord-Atlantică, dar va încuraja și susține procesul de reformare a sectoarelor apărării și securității naționale. În acest scop, Republica Moldova poate utiliza baza politico-juridică necesară și va conlucra cu UE și alte organizații internaționale pentru a asigura complementaritatea și a evita dublările între IPAP, Acordul de Parteneriat și Cooperare Moldova - UE și Strategia națională de dezvoltare. Cu alte cuvinte, Republica Moldova se poate orienta spre o relație productivă cu NATO și cu UE, pentru a putea

beneficia de toate instrumentele puse la dispoziție de acestea. Principalul instrument al Parteneriatului, Programul Individual de Parteneriat, a devenit gradual un instrument de cooperare multidimensională care include, pe de o parte, componenta militară de apărare (controlul asupra armamentului, protecția civilă, prevenirea și gestiunea situației de criză, pregătirea cadrelor), iar pe de altă, domenii nonmilitare (cercetarea științifică, protecția mediului). Unul dintre conceptele cheie ale Programului este „autodiferențierea”, în sensul că fiecare participant, în funcție de interesele sale, își asumă acțiunile pe care le consideră necesare și le implementează, cooperarea în asemenea manieră fiind de caracter multiaspectual. Parteneriatul cu Alianța Nord-Atlantică apreciem și ca un mecanism de valorificare a opțiunii europene pentru Republica Moldova. Respectiv și principalele obiective strategice asumate de Republica Moldova, potrivit Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului, constau în realizarea integrării europene, intensificarea dialogului și aprofundarea relațiilor cu structurile euroatlantice.

Cooperarea Republicii Moldova cu Alianța Nord-Atlantică, deși a evoluat în timp și a cuprins mai multe instrumente de colaborare, constituie, totuși, un subiect care nu se bucură de o atenție publică din partea clasei politice de la Chișinău. Evitarea discuțiilor pe tema NATO la nivel oficial este contradictorie, deoarece partidele de la guvernare nu contestează importanța relațiilor dintre ambele părți. Am mai putea spune, că această situație reprezintă și slăbiciunea majoră a campaniei electorale ce se desfășoară la momentul actual. Astfel partidele politice nu abordează tematica Alianței Nord-Atlantice și problemele ce țin de securitatea Republicii Moldova.

Această atitudine rezervată este determinată de tendința de a evita apariția unor reacții ostile din partea anumitor segmente ale societății, care sunt încă sub influența percepției negative față de NATO, moștenită de cetățenii Republicii Moldova din perioada Războiului Rece. Considerăm că guvernarea trebuie să inițieze o politică efectivă pe acest subiect pentru a schimba atitudinea populației față de această organizație. O altă cauză ține de atitudinea negativă a Federației Ruse față de extinderea Alianței Nord-Atlantice. Chiar dacă Republica Moldova nu ia în calcul o astfel de perspectivă, ținând cont de statutul declarat al neutralității sale, procesul de aprofundare a cooperării dintre părți nu este agreată de Moscova. Indiferent de sfidările menționate, actualmente există argumente forte care sprijină perspectiva dezvoltării relațiilor cu NATO. Participarea cu succes în cadrul misiunilor Alianței de promovare a securității și stabilității pe continentul european, fiind vorba de misiunea de pacificare din Kosovo, ar însemna că Republica Moldova ar putea fi nu doar consumator, ci și furnizor de securitate. O astfel de situație înseamnă, cel puțin, un mijloc suplimentar de promovare a intereselor statului la nivel internațional. Un pas înainte spre fortificarea relațiilor de cooperare cu structurile Alianței este și faptul că Republica Moldova a fost acceptată la Inițiativa Consolidării Capacităților de Apărare NATO. Acest lucru presupune că Alianța poate oferi Republicii Moldova asistența privind analiza capacităților curente de apărare a țării și identificarea domeniilor care trebuie dezvoltate. Totodată, la reuniune a fost lansată Platforma de Interoperabilitate, inițiativă ce vizează interacțiunea eficientă dintre militarii diferitelor țări în cadrul operațiilor.

Astfel, modificările arhitecturii de securitate europeană de la etapa contemporană implică Republica Moldova în noi procese de securitate regională. Liberalizarea și intensificarea colaborării dintre actori în toate sferile duc involuntar la interdependența sistemelor de securitate. Republica Moldova cu siguranță ca va trebui să facă o mișcare strategică în viitorul apropiat, deoarece statutul de neutralitate se dovedește a fi inefficient în cazul statelor din proximitatea Federației Ruse. Renunțarea la statutul de neutralitate nici decum nu este o opțiune integră de asigurare a securității naționale în cazul Republicii Moldova, dar cu siguranță este un prim pas spre conturarea unei asemenea opțiuni. Evenimentele din Ucraina au demonstrat că neutralitatea altor state nu este un obstacol în realizarea intereselor marilor actori geopolitici. Iar faptul că adoptând un statut de neutralitate, statul se izolează ipotetic de anumite riscuri și amenințări, reprezintă o abordare mult prea restrânsă, dacă, nu chiar o eroare absolută. Astfel nu putem vorbi astăzi, în cazul Republicii Moldova despre renunțarea la statutul de neutralitate, cu toate că această mișcare este indispensabilă în viitor pentru a nu ne pomeni într-un șah-mat similar cu cel al Ucrainei, care s-a pomenit în plină criză fără a avea o altă opțiune viabilă de asigurare a securității naționale. Nu putem vorbi astăzi despre renunțarea la statutul de neutralitate deoarece, populația în proporție majoritară se pronunță asupra păstrării neutralității, în caz de renunțare la acest statut, atunci încotro ne îndreptăm? De asemenea nu putem vorbi astăzi nici de o eventuală aderare la NATO, a Republicii Moldova, în viitorul apropiat deoarece pe lângă faptul că această soluție este susținută de mai puțin de 30% din populație (un procent crescând, dar totuși destul de mic pentru a avea capacitate de decizie), Alianța se mai pronunță și destul de rezervat asupra acestui subiect, fapt despre care ne vorbește și art. 116 al Summit-ului de la Varsovia.

În cele din urmă considerăm că extinderea și aprofundarea relațiilor de colaborare a RM cu NATO contribuie la consolidarea capacităților de apărare a țării, fapt care nu anulează statutul de neutralitate al Republicii Moldova, adică nu crează un disconfort la nivel politic, reprezentând astfel o opțiune pe termen mediu. Astfel, conchidem că nu putem identifica una din opțiunile de asigurare a securității naționale descrise în literatura de specialitate (de Mihai Popșoi ș.a.), drept opțiune imperativă și absolut aplicabilă. Dar putem încerca să creem o simbioză din mai mulți pași, (începând cu intensificarea parteneriatului cu NATO, comunicarea strategică cu proprii cetățeni, renunțarea treptată la statutul de neutralitate, stabilirea clară a priorității de aderare la NATO, aderarea propriu zisă) care nu vor da roade azi dar cu siguranță va deveni un factor determinat pentru dezvoltarea ulterioară a Republicii Moldova. Desigur că această ultimă considerațiune exprimă o notă generală, exprimată sub un aspect mult prea larg, dar cu toate acestea nu trebuie neglijat caracterul dinamic al mediului de securitate în care adese ori este mai ușor să determini niște direcții strategice decât să numești niște consecutivități tactice.

Alexei HEMEI

Bibliografie

Natalia ALBU, Securitatea națională: aspecte teoretice și practice. Chișinău: Academia Militară, 2014.

Dr. Gheorghe VĂDUVA, Simetria, disimetria și asimetria în conflictele armate contemporane, București, 2008

Sergiu MORARU, Securitatea Națională a Republicii Moldova în contextual democratizării societății: Aspecte politico-informaționale, Chișinău, 2015

Vitalie VARZARI, Securitatea Națională a Republicii Moldova în contextual integrării Europene, Chișinău, 2012

Eparu, Dorin – Fundamente ale științei militare. Studii strategice, curs, Editura U.N.Ap. „Carol I”, București, 2013,

Sergiu MORARU, Amenințări la adresa Securității Naționale a Republicii Moldova și riscul globalizării. Chișinău, 2010

LUPAN V., Relațiile Republicii Moldova cu Alianța Nord-Atlantică (NATO)// Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008). Chișinău: Cartdidact, 2009.

CLOȘCĂ I., SUCEAVĂ, I. Dreptul internațional al conflictelor armate: Documente A.R.D.U. Editura Șansa, 1992.

GLASER Edwin, Neutralitatea permanentă și securitatea colectivă, revista „Studii și Cercetări

ROUGEMONT Denis de, Elveția sau istoria unui popor fericit, Editura Univers, București, 1991

POPȘOI Mihai, Analiza comparativă a opțiunilor de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova în contextul agresiunii ruse în Ucraina, CHISINAU, 2015

Coaliției PRO-NATO 2009: Opțiunile de Securitate ale Republicii Moldova

WARUSFEL Bertrand, "Le cadre juridique des relations entre Défense et Sécurité nationale", *Cahiers de la sécurité*, n° 14, janvier 2011

SCHEPPELE Kim Lane, Le droit de la sécurité internationale Le terrorisme et l'empire sécuritaire de l'après-11 septembre 2001